

Сліпенчук Н.А.

*кандидат юридичних наук,
помічник заступника голови
Господарського суду Івано-
Франківської області*

Slipenchuk N.A.

*Candidate of legal sciences,
Assistant of vice-chairman of
commercial court of Ivano-
Frankivsk area*

ВИКЛЮЧЕННЯ УЧАСНИКА З ТОВАРИСТВА В СУДОВОМУ ПОРЯДКУ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

УДК 347.191.11:347.993

Постановка проблеми. Необхідність інтеграції вітчизняного корпоративного законодавства в європейський правовий простір зумовлена не лише реаліями сьогодення, але й об'єктивними вимогами часу. Безперечно, що визначені процеси повинні відбуватися в рамках запровадженої в європейському корпоративному праві концепції розумного балансування між інтересами товариства, його учасників, кредиторів і працівників, а також суспільства в цілому. Тому ефективна гармонізація законодавства можлива лише за умови дерегуляції корпоративних відносин із одночасним збереженням імперативного регулювання окремих сфер корпоративного права.

Особливу увагу слід звернути на практику застосування в європейських країнах такої найбільш радикальної щодо учасника санкції як виключення учасника з товариства, адже вітчизняна правова конструкція вже давно виказала свою неефективність. При тому, що наслідком її реалізації є примусове позбавлення учасника його корпоративного статусу й відповідно припинення цілого комплексу майнових і немайнових прав, а також оплатне позбавлення учасника права власності на майно (частку в статутному капіталі товариства).

Мета дослідження полягає в напрацюванні чіткої і дієвої процедури виключення учасника з товариства, яка враховувала б як позитивний європейський досвід, так і умови української дійсності.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч. 1 ст. 64 Закону України «Про господарські товариства» учасника товариства з обмеженою відповідальністю, який систематично не виконує або неналежним чином виконує обов'язки, або перешкоджає своїми діями досягненню цілей товариства, може бути виключено з товариства на основі рішення, за яке

проголосували учасники, що володіють у сукупності більш як 50 відсотками загальної кількості голосів учасників товариства [1].

Як вбачається з вищенаведеного, підстави виключення учасника визначаються в законі, по-перше, у найзагальнішому вигляді, по-друге, без конкретних прив'язок до чітких і однозначних критеріїв і, по-третє, з використанням оціночних понять, розуміння яких вимагає додаткового тлумачення.

Однак найбільше запитань викликає передбачений ч. 1 ст. 64 Закону України «Про господарські товариства» порядок позбавлення учасника відповідного корпоративного статусу.

Основним проблемним питанням в існуючій процедурі є наявність кворуму для проведення загальних зборів. Так, часто трапляються ситуації, коли, наприклад, добросовісні учасники, які в сукупності володіють менше 60% голосів, позбавлені можливості самостійно на загальних зборах вирішити питання про виключення недобросовісного учасника з товариства в передбаченому законом і статутом порядку, оскільки ці збори є неправомочними через відсутність кворуму. З іншого боку, учасник, який має частку в розмірі не менше 40% статутного капіталу, і знає, що на порядок денний внесене питання про його виключення з товариства, може перешкодити виключенню шляхом неявки на збори, які без його участі є неповноважними. Одночасно паралізується прийняття й інших рішень, що мали розглядатися на зборах. В одній зі справ Вищий господарський суд України (далі – ВГСУ) правильно звернув увагу, що визначення правомочності зборів учасників (наявність чи відсутність кворуму) передує розгляду та вирішенню зборами питань порядку денного та процедурі голосування по цих питаннях. Ст. 64 Закону України «Про господарські товариства» лише регулює особливості голосування по питанню про виключення учасника з товариства і не звільняє товариство та його учасників від неухильного дотримання вимог статті щодо обов'язковості кворуму у більш ніж 60% голосів [2].

Незважаючи на вищевказане, у Рекомендаціях ВГСУ «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» від 28. 12. 2007 № 04–5/14 (п. 3.10) та Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» від 24. 10. 2008 р. №13 (п. 29) вказано, що прийняття рішення про виключення учасника з господарського товариства законом віднесено до компетенції учасників цих товариств, а не господарського суду [3; 4]. Однак у постанові ВГСУ від 29. 05. 2007 № 2-802/2006 знаходимо й іншу позицію суду, відповідно до якої обов'язковою умо-

вою підвідомчості вимоги про виключення учасника з товариства суду є неможливість вирішення цього питання зборами учасників товариства через блокування таким учасником роботи зборів [5].

Наслідком такої неоднозначної судової практики розгляду юридичних спорів щодо виключення недобросовісного учасника стало порушення суб'єктом права на конституційне звернення перед Конституційним судом України наступного питання: чи слід вважати норму закону в ч. 1 ст. 64 «Про господарські товариства» імперативною і такою, що дає можливість виключити учасника, який систематично не виконує або неналежним чином виконує обов'язки, лише на основі рішення загальних зборів учасників товариства, чи є дана норма все-таки диспозитивною, а тому дає право іншим учасникам реалізувати право на виключення недобросовісного учасника шляхом звернення з відповідною вимогою до суду у разі систематичної його неучасті в загальних зборах учасників товариства, що унеможливує проведення повноважних зборів та вирішення питання про його виключення.

Суддя Конституційного суду України Д. Д. Лилак, висловлюючи окрему думку щодо рішення від 5 лютого 2013 року № 1-рп/2013 в цій частині, вказав, що виключення учасника з товариства не слід вважати виключно внутрішньокорпоративною компетенцією, адже за таких обставин суд не може розглядати питання про правомірність рішення загальних зборів учасників щодо виключення (або невиключення) недобросовісного учасника. Для вирішення такого спору по суті суду доводиться фактично «перепроверити» ті самі підстави, на яких ґрунтувалося рішення загальних зборів учасників товариства. Як констатував суддя, «урізання» конституційної юрисдикції судів відбулося не шляхом внесення змін до Основного Закону України і навіть не в законодавчому порядку, а внаслідок прийняття президією ВГСУ рекомендацій «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» від 28. 12. 2007 № 04–5/14 та Пленумом Верховного Суду України Постанови «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» від 24. 10. 2008 р. №13, які не мають нормативного значення, а носять рекомендаційний характер [6].

Одночасно, якщо звернутися до позитивного досвіду деяких європейських країн, то можемо спостерігати сприйняття ними вже впродовж тривалого часу саме судового порядку виключення учасника як найбільш дієвого.

Зокрема, відповідно до ст. 140 Німецького торговельного кодексу, якщо один із учасників товариства вчиняє дії, у результаті яких інші

учасники можуть вимагати припинення товариства, то замість останнього саме суд може виключити такого учасника з товариства за клопотанням інших учасників [7].

Стаття 266 Кодексу торговельних товариств Республіки Польща також передбачає можливість виключення учасника з товариства лише в судовому порядку. Умовами, за яких суд може прийняти таке рішення, вважається: наявність важливих причин, що стосуються конкретно учасника; позов про виключення учасника, висунутий усіма іншими учасниками, які разом представляють більше половини статутного капіталу. Договір товариства може передбачати право подання вищезгаданого позову також меншою кількістю учасників за умови, якщо їхні частки становлять більше половини статутного капіталу. У цьому випадку повинні бути залучені як відповідачі всі інші учасники, навіть, якщо до них не висунуто вимог про їх виключення. Кодекс не окреслює, які важливі причини можуть бути підставою для подання позову про виключення учасників, тому за судом залишається право оцінки, чи можуть причини, на які посилаються позивачі (позивач), вважатися підставою для виключення, чи ні. Причини виключення учасника з товариства повинні торкатися окремих учасників. У процесі про виключення причини останнього повинні бути індивідуалізовані. На практиці приймається, що це можуть бути причини об'єктивні (наприклад, довготривала хвороба), суб'єктивні (знуцання учасників), умисні або неумисні. Так, наприклад, згідно з рішенням Верховного суду Республіки Польща від 19. 03. 1997 року «неможливість безконфліктної співпраці з учасником, яка є наслідком міжособових стосунків усередині товариства з обмеженою відповідальністю, може бути важливою причиною виключення учасника з товариства» [8; с. 129 –130].

Виключення учасника з товариства за рішенням суду має місце у Латвії, Естонії, Чехії. Для звернення до суду необхідною є згода засновників, внески яких становлять не менше половини статутного капіталу товариства. Підстава для заявлення відповідного позову – здійснення учасником протиправних дій на шкоду товариству (на кшталт невиконання зобов'язань, заподіяння істотної шкоди, ускладнення чи унеможливлення діяльності товариства).

Таким чином, з огляду на наявну судову практику і європейський досвід, застосування такої радикальної організаційної санкції як виключення учасника з товариства варто здійснювати:

- а) у судовому порядку;

б) за попереднім обговоренням підстав для заявлення позову про виключення недобросовісного учасника на загальних зборах товариства (за винятком окремих випадків);

в) за можливості подання учасниками похідних позовів у разі бездіяльності товариства.

При цьому, порядок прийняття товариством рішення про виключення учасника слід диференціювати в залежності від підстав виключення.

Така процедура матиме наступний вигляд.

У разі несплати учасником вкладу до закінчення першого року з дня державної реєстрації товариства виконавчий орган товариства може звернутися до суду з позовом про його виключення. Дана підстава не потребує обговорення на загальних зборах, оскільки учасники зобов'язані дбати про те, що б заявлений статутний капітал товариства не був меншим, ніж вартість його активів. Як вірно зазначає з цього приводу В. М. Кравчук, невнесення вкладу є порушенням не лише обов'язків перед товариством, але й зобов'язань публічного характеру, які учасники взяли на себе під час створення юридичної особи. Більше того, можлива ситуація, коли всі учасники не вносять вклади повністю, а тому не зацікавлені розглядати питання про виключення один одного [9; с. 279].

У разі бездіяльності виконавчого органу товариства щодо заявлення позову учасник, який ініціював виключення, має право сам звернутися до суду в інтересах товариства.

Разом з тим, якщо йдеться про дії (бездіяльність) учасника, обтяжливість наслідків яких є все ж оціночною та потребує обговорення на загальних зборах товариства, то рішення з питання заявлення відповідного позову приймається простою більшістю голосів. Зокрема, коли діями учасника, включаючи розголошення комерційної таємниці або конфіденційної інформації, товариству завдано значної шкоди; учасник товариства або його афілійована особа одночасно є учасником або членом виконавчого органу іншого господарського товариства, яке є конкурентом товариства; учасник своїми діями чи бездіяльністю робить неможливою діяльність товариства або суттєво її ускладнює. До останньої з підстав може бути віднесено ухилення без поважних причин від участі у загальних зборах учасників товариства, внаслідок чого товариство позбавлене можливості приймати рішення з питань, які потребують однастайності всіх його учасників або пред'явлення одним з міноритарних учасників значної кількості необґрунтованих позовів до самого товариства чи, навпаки, на захист інтересів товариства (зловживання правом на захист) тощо.

Проте, якщо в результаті змови учасників або дій самого недобросовісного учасника блокується розгляд даного питання на загальних зборах, будь-який з учасників може звернутися з позовом про виключення учасника в інтересах товариства.

Зважаючи на вищенаведене, ст. 13 проекту Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» № 2011-1 може бути викладена в такій редакції:

«1. Товариство може звернутися до суду з позовом про виключення учасника у разі несплати ним вкладу у встановлений строк. Якщо позов не буде подано впродовж десяти днів, учасник, який ініціював виключення, має право сам звернутися до суду в інтересах товариства.

2. Товариство за рішенням загальних зборів може звернутися із позовом до суду про виключення учасника з товариства, якщо:

- діями учасника, включаючи розголошення комерційної таємниці або конфіденційної інформації, товариству завдано значної шкоди;*
- учасник товариства або його афілійована особа одночасно є учасником або членом виконавчого органу іншого господарського товариства, яке є конкурентом товариства;*
- учасник своїми діями чи бездіяльністю робить неможливою діяльність товариства або суттєво її ускладнює.*

При цьому цей учасник (його представник) не бере участі у голосуванні учасників загальних зборів товариства.

3. У разі неможливості прийняття загальними зборами рішення з питання звернення до суду з вимогою про виключення учасника (за відсутності кворуму чи невнесення даного питання на розгляд), в інтересах товариства з таким позовом може звернутися будь-який учасник.

4. Днем виключення учасника вважається день набрання рішенням суду про виключення законної сили.

5. До відносин щодо наслідків виключення учасника застосовуються положення статті 12 цього Закону».

Висновки. Встановлення в корпоративному законодавстві можливості виключення недобросовісного учасника з товариства спонукає до належного виконання обов'язків, пов'язаних з участю в товаристві. Норми, які регулюють застосування такої радикальної санкції, повинні бути дієвими та, разом з тим, гарантувати неможливість зловживань. Невідповідність існуючої процедури виключення учасника вищезазначеним критеріям зумовлює потребу у змінах, які втілювали б найкращий європейський досвід. Впровадження судового порядку виключення дозволить, з одного боку, економити час і кошти товариства на судову тяганину у

випадку визнання загальними зборами підстав для подачі відповідного позову недостатніми, а з іншого, гарантує повне та всебічне з'ясування обставин справи в разі прийняття учасниками рішення про звернення до суду. При цьому, така чітко регламентована процедура не суперечить конституційному праву кожного учасника товариства, чії права порушуються діями (бездіяльністю) іншого учасника, на судовий захист.

1. *Zakon Ukrainy "Pro hospodarski tovarystva" vid 19.09.1991 r. # 1576–XII // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1991. – # 49, St. 682.*
2. *Postanova Vyshchoho hospodarskoho sudu Ukrainy vid 25.11.08r., sprava # 22/16-08-376 // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/2657960>*
3. *Rekomendatsii Vyshchoho Hospodarskoho sudu Ukrainy "Pro praktyku zastosuvannia zakonodavstva u rozghliadi sprav, shcho vynykaiut z korporatyvnykh vidnosyn" vid 28.12.2007 # 04–5/14 // Biznes–Bukhhalteriia–Pravo. Podatky. Konsultatsii vid 11.02.2008 – 2008 r., # 6, S. 25*
4. *Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy "Pro praktyku rozghliadu sudamy korporatyvnykh sporiv" vid 24.10.2008 r. #13 vid 24.10.2008 roku // Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy. – #11. – 2008.*
5. *Postanova Vyshchoho hospodarskoho sudu Ukrainy vid 29.05.07r., sprava # 2-802/2006 // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/709096>*
6. *Okrema dumka suddi Lylaka D. D. stosovno Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym zvernenniam Tovarystva z obmezhenoiiu vidpovidalnistiu „Likhtner Beton Lviv“ shchodo ofitsiinoho tлумachennia polozhen chastyny chetvertoi statti 58, chastyny pershoi statti 64 Zakonu Ukrainy "Pro hospodarski tovarystva" // Ofitsiyni visnyk Ukrainy. – 2004. – # 50.– st. 3288. – 2013. –# 14. – st. 508*
7. *Nimetskyi torhovelnyi kodeks vid 10.05.1897 roku [Elektronnyi resurs] : – Rezhym dostupu : <http://www.knigafund.ru/books/25126/read#page3>*
8. *Yatsenko I. S. Korporatyvne pravo Respubliky Polshcha (osnovni polozhennia) : nauk.-prakt. Posibnyk / I. S. Yatsenko. – K.: Yurinkom Inter, 2008. – 232 s.*
9. *Kravchuk V. M. Prypynennia korporatyvnykh vidnosyn v hospodarskykh tovarystvakh : dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia doktora yurydychnykh nauk : 12.00.03 / Kravchuk Volodymyr Mykolaiovych. – L., 2009. – 433s.*

Сліпенчук Н. А. Виключення учасника з товариства в судовому порядку: європейський досвід.

У статті доведено, що передбачена вітчизняним законодавством процедура виключення учасника на підставі рішення загальних зборів товариства не завжди є ефективною та дієвою на практиці. Крізь призму позитивного досвіду європейських країн запропоновано впровадження судового порядку виключення учасника з товариства. Право на прийняття рішення про звернення до суду слід надати або виконавчому органу, або загальним зборам учасників товариства в залежності від підстав для виключення. Також запропоновано забезпечити дану процедуру механізмом похідного позову.

Ключові слова: виключення учасника з товариства, рішення загальних зборів, рішення суду, європейський досвід.

Сліпенчук Н. А. Исключение участника из общества в судебном порядке: европейский опыт.

В статье доказано, что предусмотрена отечественным законодательством процедура исключения участника на основании решения общего собрания общества не всегда является эффективной и действенной на практике. Сквозь призму положительного опыта европейских стран предложено внедрение судебного порядка исключения участника из общества. Право на принятие решения об обращении в суд необходимо предоставить или исполнительному органу, или общему собранию участников общества в зависимости от оснований для исключения. Также предложено обеспечить данную процедуру механизмом похідного иска.

Ключевые слова: исключение участника из общества, решение общего собрания, решение суда, европейский опыт.

Slipenchuk N. A. Exception of participant from a company in the judicial order: european experience.

Establishment in the corporate legislation of possibility of exception of irresponsible participant from company induces to the proper implementation of obligations in society. Norms, that regulate application of such radical sanction must be effective and, at the same time, guarantee impossibility of abuses. It is well proven in the article, that procedure of exception of participant is foreseen by a domestic law on the basis of decision of General meeting of incorporators not always works in practice and is effective. Taking into account experience of some European countries an author found expediency of introduction of judicial order of exception. About an address to the court made decision or by an executive branch or General meeting of incorporators depending on grounds. It is also suggested to provide this procedure the mechanism of derivative lawsuit.

Keywords: exception of participant from a company, decision of General meeting of incorporators, judgment, European experience.